

Sećanja

IZ PRVOG DOBA NAŠEG MODERNIZMA

TODOR MANOJLOVIĆ

U doba kada je počelo da se budi u meni i da me neodoljivo obuzima prvo mladalacko interesovanje za poeziju, za književnost, toliko sam bio zauzet čitanjem, toliko zadubljen u emocionalno i imaginozno proživljavanje svojih lektira da — od silnog drveća nisam video šumu, tj. nisam uočio, nisam osetio ni jedan od onih raznih, manje ili više važnih problema koji zreljem čitaocu neminovno iskrsavaju iz svake iole ozbiljne knjige. A ipak sam, takoreći sve od početka već, čitao vrlo ozbiljne, najozbiljnije autore, velike klasike, Šilera, Šekspira, Getea, Hajnea; ali oni su za mene baš zato, baš kao takvi, kao „klasici“ dakle nešto apsolutno i sa

čan. U perspektivi ondašnje prosečne vojvodjanske inteligencije — perspektivi koja je u to doba uglavnom bila i moja — naša se poezija svodila naprosto na Branka, na Djuru Jakšića, na Zmaja i Lazu Kostića (— o Njegošu znali su nešto malo podrobnije samo profesori i bolji djaci karlovačke i novosadske gimnazije). To nam je, uz, naravno, patriotski-pijetno gajenu Narodnu pesmu, bila naša poezija, naša klasična poezija a — kako su Zmaj i Laza Kostić bili još živi — u neku ruku ujedno odmah i naša „savremena poezija“. Branko je bio slavan po Djačkom rastanku, Djura Jakšić po pevanom Padajte braćo

smama, dok je Laza Kostić bio poznat gotovo samo po omiljenim kreacijama Mite Ružića u Maksimu Crnojeviću i Periću Segeđincu i po nekim ne baš najduhovitijim anegdotalama o „ludom Lazi“. — Ja sam, tada još gimnazista, smerno primio na znanje i usvojio ceo taj dosta sumarni ekspozé naše poezije i pročitao radi njegove ilustracije preporučene mi pesme sve redom vrlo pažljivo i sa punim interesom, ali — izuzev jedino možda Djački rastanak i Kad mladijah umreti... kojima sam znatno docnije tek (ali sa kojim oduševljenjem onda!) priključio i Santa Maria della Salute — bez nekog dubljeg uzbudjenja ili

Istrošen

Istrošen, istrzan, izlomljen, iskaran,
Dokle misliš tako sazvezdju u roj,
U očaje plave — za njih nisi stvaran,
U maglina tamnih izbezumljen poj ?

Sunca su umorna, rad kojih si zgaran,
Putevi su mlečni izgubili boj,
Bezbroja prezračnih osmeh podudaran
Drevnih je trzaja iskrzao kraj.

Zuji, doziva se sve za rodnom rod,
Struji, dosniva se, pada neizmerna
Iskopenih jada dijamantski brod,

Ustuk se osvesti u slast od daljine,
U cvast se ozari, grča kočoperna,
Da klone u blesku bezumne gorčine.

(Iz ciklusa Roboti 1955)

Stanislav VINAVER

one strane svake sumnje i kritike, isključivali svaku problematiku, i ja sam ih, blaženo i malarmeovski „ponirući u bespuće čiste slasti“, čitao ne drukčije no što sam samo nešto malo ranije, pa možda i tada još, uporedo sa njima, čitao, gutao Tri musketara, Dvadeset godina kasnije, Damu de Monsoro ili Pariske tajne. (O, te Pariske tajne, iz kojih mi je prvi put tako čudesno uzbudljivo, zavodljivo — i za navek neopozvano — sinuli čar Parizal) Tako, naivno-epikurejski i grozničavo, čitao sam posle i dalje, prelazeći sa klasika nekako sasvim prirodno i bez spoticanja na velike moderne pisce, na Anatola Fransa, Flobera, Balzaka, Stendala, a malo docnije već i na Ničea, Bodlera, Verlena, Remboa, potpuno nesvesan problematičnosti celog tog mog samoučkog, spolja nekontrolisanog — od nekoliko malobrojnih vršnjaka samo prijateljski sekundiranog, ali nikako upućivaog — uspona ka Parnasu, nesvesan slučajnosti i proizvoljnosti njegovih etapa i predviđajući ostavljajući olako, bezbržno po strani mnoge stvari, mnoge pojave i pitanja, sa kojima sam se usput susreo — ili svakako bar trebalo bilo da se susretnem.

Prvo i najpreče od tih pitanja predstavljao je nesumnjivo moj tadašnji odnos prema našoj književnosti — odnos vrlo neodredjen i zaista problemati-

lično deklamovanoj Mu- ganuća. Zmajeve satire i šaljive pesme svidеле su mi se i zabavljale su me mnogo, ali mi se činilo da on baš zbog njih, baš zbog tog, takvog svog talenta ne ulazi u istu kategoriju pesnika, u kojoj se nalazi naprimer jedan Šler ili Bajron. Neki moji školski drugovi kojima sam jednom saopštio ta svo-

ZORAN PETROVIĆ

PREPARATOR VOĆA

ja iskustva prigovarali su mi da oni nikada ne bi čitali strane pesnike. Ja sam međutim dobro znao da oni ustvari nisu čitali ni naše pesnike, i tako me njihov prekor nije dirao. Za svoj potlični račun posle rešio sam celo to pitanje prostim logičkim zaključkom da mi kao mali narod i sasvim prirodno ne možemo da imamo tako velike pesnike kao što ih imaju veliki narodi; a u pogledu svoje predilekcije za strane pesnike isto sam tako brzo umirio svoju savest idejom da veliki pesnici uopšte ne pripadaju samo svojim narodima, već i celom čovečanstvu, usled čega su jedan Šekspir i Gete i Hajne isto tako i „moji“ ili „naši“ kao što su to i Njegoš i Branko ili Zmaj — i da ja zato i mogu sasvim slobodno da biram koje ću od njih najviše da volim i da čitam. Glavna je stvar — zaključivao sam u sebi sa vedrim optimizmom — da: podobno ostalim kulturnim narodima i mi imamo svoje „klasike“, zahvaljujući kojima smo i mi — iako naravno samo kao neki skromniji, ali ipak punopravni članovi — uključeni u onu veliku opštu, svetsku „knji-

ževnu republiku“, iz čijeg prebogatog, neiscrpnog zora ceo civilizovani svet prima stalno svoju duhovnu hranu. Nažalost sam tu divnu „književnu republiku“, zajedno sa njenim čudesnim trezorom, ja onda još — tek što smo ušli bili u ovo stoleće — zamišljao potpuno statički „kao nešto definitivno i neopozvano gđkim zaključkom da mi Nisam još prodro bio do ideje evolucije, i nisam bio u stanju da shvatim i da dopustim da bi i posle klasičar moglo da dodje još nešto dobro. Odbacivao sam netrpeljivo i bez paradona sva ondašnja nova književna stremljenja i oporčenja kao pogrešna i smatrajući — u suštini sasvim onako kao što to čine danas i Lukač Djerđ i razni drugi protivnici „modernizma“ — da je odmah posle Šekspira i Getea već nastupila „dekadencija“ (— iako mi sama ta zamenita reč tada još nije bila poznata.) I zato ja tada i nisam bio nimalo zabrinut ili uznemiren svojim (naravno takodje varljivim) utiskom da se iza naših (u to doba još živih) besmrtnika: Zmaja i Laze Kostića ne ukazuju još ništa novo. Ali već ubrzo posle imale su sve te moje ideje i im-presije da se rasplinu kao

IZ PRVOG DOBA NAŠEG MODERNIZMA

Z. PETROVIĆ PORTRET RASHODOVANE MAŠINE

dim. Ne znam više tačno kada — a i neću tu nadugačko da izlažem kako i na koji način — sam onda jednom sa svojih klasičnih autora prešao na velike moderne francuske pesnike pod čijim se uticajem moja dotadašnja „teorija književnosti“ uskoro u mnogome vrlo znatno izmenila. Pa ipak sam taj prelaz preživeti bez ikakvog naročito potresa ili krize — zahvaljujući možda i svojoj prisnoj privrženosti mudrom načelu Geteovom: „Verno čuvati staro, a prijazno usvajati novo“. Lako kao u igri pala mi je koprena konzervativnosti sa očiju i novo saznanje došlo mi je samo kao proširenje i dopuna, a nikako kao opovrgnuće starijih. Postalo je odjednom čudnovato jasno da je „Cveće zla“ stvarni cveć jednog novog proleća, čarobno ustreljati izraz jedne nove lepote i jednog novog života — isto kao što je to u trenutku svoje pojave bio (— i ostao i posle, za naved) i Danteov Novi život ili Vijonov Veliki testament ili Geteova lirika.

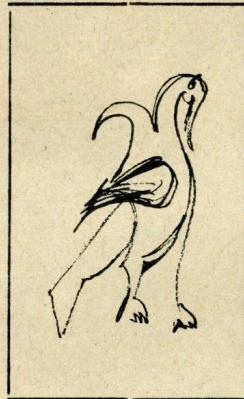
U vezi sa tim saznanjem, logično i neminovno je moralo da dodje uskoro i do revizije mog stava prema našoj literaturi. Kao neposredni povod tome poslužilo mi je S. K. Glasnik koji je tada tek nedavno, valjda pre tri četiri godine, počeo bio da izlazi i koji sam ja onda, naročito za vreme svojih redovnih ferjalnih boravaka u Beogradu, revnosno čitao, pratio. Njegova nesumnjivo interesantna prva godišta otkrila su mi razne, za mene, u ono doba, nove, iznenadjujuće i svakako veoma važne stvari; tako, odmah i na prvom mestu: da se naš književni

razvoj nikako nije zaustavio bio — kao što se to sve do tada meni činilo — na našem popularnom Zmaju i našem nepopularnom Lazi Lostiću, već da život (književni život) i kod nas orno „teče dalje“ i da se u njemu vidno afirmira već jedan novi naraštaj; da je taj novi naraštaj udario i jednim novim, savremenijim putem; da se ne ograničava više — kao što su to mahom činili naši stariji pisci i pesnici — na naša lokalna pitanja i prilike, već piše, raspravlja, smelo, i o stvarima šireg, opštijeg evropskog interesa; da veze sa evropskim duhom i kulturom ne traži više — kao što je to doskora još bilo takoreći pravilo — preko Nemaca ili i Madjara, već putem neposrednog doticaja sa velikim zapadnim narodima, pre svega sa Francuzima čiju književnost revnosno proučava i prevodi — i da se najzad sve te stvari, sve te nove težnje i studije sprovode, o stvaruju literarno na jednom čistijem, bogatijem i modernijem jeziku od onoga kojim se u našim starijim časopisima — izuzev samo retke slučajeve — obično pisalo. Sa velikim sam zadovoljstvom čitao tada naprimer Zločin Silvestra Bonara, Gospodju Bovari kao i druge neke stvari iz novije francuske literature koje je S. K. Glasnik donosio u dobru, često i sasvim odličnim prevodima. Ali su me možda još više oduševili pojedini naši novi pisci i pesnici, sa čijim sam se imenima i delima prvi put susreo. Posle Djulica i d Julića uveoka koji su u ono doba još — bar u Vojvodini — predstavljali takoreći poslednji novitet na

polju poezije, naći se odjednom pred pesmama kao što su Dučićeve Dubrovačke poeme i Rakićeva Jefimija, Simonića ili Dolap značilo je za mene jedan ogroman, fantastičan skok — otprilike skok iz Kamenice (kod Novog Sada) pravo na dubrovački Stradun ili do meni onda još samo iz Narodne pesme poznate legendarne Gračanice. Naravno da je bilo u Glasniku prilično i stvari koje mi se nisu sviđale, sa kojima odmah već od početka nikako nisam mogao da se složim i koje su mi posle ubrzo postale sasvim nepodnošljive: njegov estetički deo, onaj vazda autoritarno poučavajući hibridni profesorski ton, u kojem su njegovi estetičari i kritičari izlagali svoje ideje, načela i uputstva, i držali preko duhovni sud nad živim i mrtvim, našim i stranim piscima. Sud čiji su veridikti bili često sasvim proizvoljni, nepravedni i apsurdni. Me ne je svakako zaprepastilo kada sam tu imao da saznam da je naprimer Ibzen bio totalno talentovan i bezidejan pisac, da Bodler nije bio nikako neki veliki pesnik, da je cela njemu sledeća moderna francuska poezija pusta besmislica, galimatjasa, trulež, prljavština i „dekadencija“, a Laza Kostić neka vrsta lukastog šarlatana. Nekoliko godina kasnije najmunjeje je iznenadio Jovan Skerlić sve naše — u to doba naravno dosta malobrojne — nezavisnije duhove onim svojim fatalnim ispadom protivu Dis-a kojeg je posle, kratkim (i zaista neverovatnim) postupkom, čak i uopšte i „definitivno isključio“ iz naše literature, izostavljajući ga prosto iz svoje velike, zvanične, urbi et orbi obavezno namenjene Istorije srpske književnosti. Taj tragični duel Skerlić — Dis značio je jedan — svakako tek znatno kasnije u punoj njegovoj značajnosti uočen — dogadjaj u novijoj istoriji naše književnosti, jednu prekretnicu, na kojoj se, sa jedne strane, sasvim jasno i brutalno pokazala doktrinarna netrpeljivost naše univerzitetke estetike i kritike, dok je, sa druge strane, prviput zatinjao ogorčeni bunt jednog tek nastupajućeg naraštaja protivu te netrpeljivosti, zajedno sa neodoljivom iako još neodređenom željom za nekim slobodnijim i savremenijim književnim, a naročito pesničkim ispoljavanjem. Kocka je pala bila — i udarac koji je tobož oborio Dis-a, naneo je ustvari jednu duboku i neizlečivu ranu pobjedilačkoj strani: ranu, crni žig reak-

cionarstva. Bio je to stvarno prvi otvoreni, oštri sudar između novoga i starog, u kome je ono prvo, istina, podleglo, ali posle, u daljem razvoju stvari, baš iz tog svog početnog poraza crplo potstreka i snage za buduće srećnije borbe. U to kritično doba, ja sam se nalazio daleko od Beograda — ali to, slučajno, baš na mestima gde sam mogao da prisustvujem još i mnogo širim i žešćim previranjima nego ono što je nastalo bilo kod nas povodom afeze Dis. U Nadjaradu (današnjem Oradea Mare) — kuda sam otišao bio radi završavanja svojih pravnih studija — upao sam u punu vrevu onog buntnog, istovremeno i literarnog i socijalnog, „modernističkog“ pokreta što ga je tu, pri kraju prve decenije našeg stoleća, izazvala bila plamena nova poezija velikog revolucionarnog madjarskog pesnika, Endre Adija. U Firenci posle, gde sam proveo proleće g. 1911 revnosno proučavajući umetnost i kulturu Renesansa, ja sam ipak — neminovno — došao u doticaj i sa tada takodje već visoko zatalasanim futurističkim „metežom“ i čudnovato uspeo nekako da svoje oduševljenje gotovo ravnomerno podelim između Djota, Dantea, fra Anđelika, Donatela, Masača, Botičelija i Mikelandjela sa sa jedne, a onih tako praskavo duhovitih ikonoklasta

kao i u svim ostalim oblastima života — samo kroz borbu, i da literatura (kao, razume se, i umetnost, sve umetnosti), razvoj literature i uopšte ceo književni i umetnički život zaista nisu nešto tako jednostavno i neproblematično kao što se to meni još doskora pričinjalo. — Vrativši se posle u Beograd, meni je u svetlosti tih mojih novih saznanja odjednom postala jasna i cela tadašnja toliko kritična situacija, cela problematika naše literature napose — a jasno ujedno i ono što je tu bezuslovno i neodložno imalo da se preduzme. Došao sam namime do čvrstog uverenja da se oni akademski autoriteti koji su, preko S. K. Glasnika kao i zahvaljujući svojim pozicijama na Univerzitetu, uspeali da sudbinu naše književnosti, a manje više i cele naše duhovne kulture uopšte uzmu potpuno u svoje ruke — da se ti naši „vrhovni duhovni vodji“ odnose prema svakoj novoj ideji i svakoj novoj vrednosti nesvodljivo neprijateljski, i da će se usled toga normalni dalji razvoj naše literature moći da obezbedi jedino putem odvažne i otvorene borbene afirmacije proskribovanih modernih ideja i vrednosti. Lebdelo mi je pred očima nešto analogno onome što sam nedavno još video, proživio bio u Nadjaradu i u Firenci. Počeo sam, postican, hrabren naročito još i imenom već i onda svima mladima toliko dragog Dis-a, u to doba takodje već živo i simpatično diskutovanog Stanislava Vinavera kao i isto tadašnjim ili valjda samo nešto malo kasnijim vrlo interesantnim i srećnim književnim debi-om Isidore Sekulić — počeo sam dakle sasvim ozbiljno da razmišljam o pokretanju neke slične akcije i na našem krutoj profesorskoj disciplini podvrgnutom Parnasu. Naravno da je u onom trenutku od svih neophodnih uslova za pokretanje te akcije postojala ustvari jedino moja dobra volja — koja bi stoga i vrlo verovatno ostala bila bez posledica i u slučaju da sve te moje kombinacije i planiranja nije naprasno presekao prvi Svetski rat, odgadajući, zajedno sa mnogim drugim lepim stvarima, i formiranje i prvi uzlet naše moderne poezije za pet godina docnije. Ali to spada već u jedno drugo novo razdoblje, odnosno: otvara, inaoguriše baš to novo razdoblje naše književnosti.

prošloga — „pasatizma“ — i pobornika budućnosti sa druge strane. Od mnogobrojnih manje ili više interesantnih i uzbudljivih saznanja koja su mi onda sinula iz ta dva među sobom suštinski toliko različita, ali po svojoj plahoj borbenoj dinamici, ipak i toliko slična pokreta bilo je najvažnije, najpozitivnije ono: da se pravi napredak i istiniti stvaralački elan ostvaruju — u duhovnoj sferi isto